

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 8 Sayı: 40 Volume: 8 Issue: 40

Ekim 2015 October 2015

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

ERMENİ AÇILIMI SONRASI AZERBAIJANLI ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN TÜRKİYE-
AZERBAIJAN İLİŞKİLERİNE BAKIŞINA YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA
A RESEARCH FOR THE VIEWPOINTS OF AZERBAIJANI UNIVERSITY STUDENTS ON TURKEY-
AZERBAIJAN RELATIONS AFTER ARMENIAN EXPANSION

Esmе ÖZDAŞLI*

Öz

Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin normalleştirilmesi için 2007 yılında İsviçre'nin hakemliğinde özellikle Türk medyasında "Ermeni Açılımı" olarak ifade edilen yeni bir süreç başlamıştır. İki ülke arasında diplomatik diyalogun yeniden tesis edilebilmesi için ilk somut adım 10 Ekim 2009'da Zürih'te protokollerin imzalanması ile atılmıştır. 12 Ocak 2010'da Ermenistan Anayasa Mahkemesi protokollerini Ermeni anayasasına uygun bulmasına rağmen yayınladığı gerekçeli kararda protokollerin uygulanmasını bazı ön şartlara bağlamıştır. 1915 olaylarının "soykırım" olarak değerlendirilmesi ve Türkiye-Ermenistan sınırını tayin eden Kars Anlaşması'nın yok sayılması gibi Türkiye açısından kabul edilemez nitelikteki bu talepler söz konusu açılım sürecinin sonunu getirmiştir. Bu süreçte Azerbaycan ise Türkiye'nin Yukarı Karabağ işgali sona ermeden sınırı açmasının Ermenistan'ı işgal politikası konusunda daha fazla cesaretlendireceğini sık sık dile getirmiş, Türkiye'ye yönelik tepkisini değişik vesilelerle ortaya koymuştur. Açılım sürecinin sona ermesi ile Ankara-Bakü hattında yaşanan gerilim her iki ülkenin toplumsal hassasiyeti sayesinde telafisi mümkün olmayan gelişmelerin yaşanmasına engel olmuş ve ilerleyen dönemlerde Türkiye-Azerbaycan ilişkileri de söz konusu durgunluktan kurtulabilmiştir.

Bu çalışmada, Ermeni Açılımı süreci ile ilgili olarak Azerbaycan vatandaşı üniversite öğrencilerinin tutumları tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırmada kullanılan anket, açılımla ortaya atılan Türkiye-Ermenistan sınırının açılmasına, Türkiye'nin Azerbaycan ile ilişkilerine ve Azerbaycan'ın Ermenistan ile ilişkilerine yönelik tutumları ölçen sorulardan oluşmaktadır. İnternet üzerinden kolayca örnekleme yöntemiyle 208 Azerbaycanlı öğrenciye ulaşılmıştır. Genel tutumları görebilmek için frekans ve yüzde dağılımları kullanılmıştır. Cinsiyet, yaş ve Türkiye'ye yönelik tutumlar bağlamında oluşan gruplar arası farkları görebilmek için Mann-Whitney U ve Kruskal Wallis H testlerinden yararlanılmıştır. Yapılan anket neticesinde; öğrencilerin çoğunluğunun "Ermeni Açılımı" ile ilgili olumsuz bakış açısına sahip oldukları görülmektedir. Diğer taraftan öğrencilerin; cinsiyeti, yaş aralıkları, Türkiye'yi soydaş ülke, ekonomik ve siyasi ortak ya da dindar ülke görme, üniversite eğitimi Türkiye, Azerbaycan ya da başka ülkelerde yapma ve Türkiye'yi dost ve kardeş ülke, yabancı ülke veya müttefik ülke olarak görme durumlarına göre konuya ilişkin tutum farklılıklarının ortaya çıktığı görülmektedir. Türkiye ile Azerbaycan arasındaki durumun 'tek millet iki devlet' olarak ifade edilmesine olumlu bakan ve iki ülke arasında gelecekte ilişkilerini daha da kuvvetleneceğine inanan öğrencilerde çoğunluktadır.

Anahtar Kelimeler: Ermeni Açılımı, Üniversite Öğrencileri, Azerbaycan, Türkiye.

Abstract

A new process referred to as "Armenian Expansion" especially in the Turkish media for the normalization of Turkey-Armenia relations for the normalization of Turkey-Armenia relations started in the Swiss arbitration in 2007. The first concrete step to re-establish diplomatic dialogue between the two countries was taken with the signing of the protocols in Zurich on October 10, 2009. On January 12, 2010, Armenian Constitutional Court connected the implementation of the Protocols to some pre-conditions in its reasoned decision although it approved the Protocols. The requests, such as evaluating 1915 events as "genocide" and ignoring Kars Treaty determining the Turkey-Armenia borders, which are unacceptable for Turkey brought the end of the so-called expansion process. On the other hand, Azerbaijan frequently voiced that Turkey's opening the border before the end of Nagorno-Karabakh occupation despite the change in none of the reasons for the closure of the borders would further encourage Armenia for the occupation more and responded to Turkey on different occasions. Tension in Ankara-Baku line which would cause irredeemable problems has been hampered with the end of expansion process and thanks to the social sensitivities of both countries, and Turkey-Azerbaijan relations could also get rid of the recession in question in the further periods.

In this study, the attitudes of Azerbaijani university students regarding the Armenian Expansion process have been studied to determine. The questionnaire used in the study consists of questions that measure attitudes towards opening Turkey-Armenia border being forward with the expansion, Turkey's relations with Azerbaijan and Azerbaijan's relations with Armenia. 208 Azerbaijani students were reached through easy sampling method. Frequency and percentage distributions were used to see the general attitudes. Mann-Whitney U and Kruskal Wallis H tests were used to see the difference between groups occurring in the context of gender, age and attitudes towards Turkey. As a result of the survey, it is seen that the majority of the have students a negative perspective for "Armenian Expansion". On the other hand, attitude differences of the students about gender, age ranges, seeing Turkey as a cognate country, an economic and political partner or a coreligionist country, having university education in Turkey, Azerbaijan or other countries, seeing Turkey as a friendly and brotherly country, a foreign country or an allied country are observed. The number of students having a positive look on expressing the situation between Turkey and Azerbaijan as "one nation, two states" and believing that the relationship between two countries will strengthen more in the future are also in the majority.

Keywords: Armenian Expansion, University Students, Azerbaijan, Turkey.

* Yrd. Doç. Dr., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, eozdasli@mehmetakif.edu.tr

1. GİRİŞ

Sovyetler Birliği'nin yıkılmasının ardından bağımsızlığını kazanan Ermenistan'ı ilk tanıyan ülkelerden biri (16 Aralık 1991) Türkiye'dir. Bağımsızlığın ilk yıllarında merkezi planlamadan pazar ekonomisine, komünist yönetimden demokratik düzene geçişle birlikte Ermenistan birçok sorunla karşılaşmış, bu süreçte Türkiye Ermenistan'a başta insani yardım olmak üzere birçok yardımda bulunmuş, Ermenistan'ın birçok bölgesel ve küresel örgüte üye olmasına da büyük destek vermiştir. Ermenistan'ın Türkiye'nin inisiyatifinde kurulan Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'ne Karadeniz'e sınırı olmamasına rağmen kurucu üye olarak alınmasında, AGİT, Avrupa Konseyi gibi birçok kuruluşa üye olarak alınmasında Türkiye'nin rolü olmuştur. Türkiye, 1988 depreminden sonra yaptığı gibi yeni kurulan Ermenistan Cumhuriyeti'ne de elektrik ve buğday yardımında bulunmuş, 1992 yılında Avrupa'dan gönderilen buğdayın kendi toprakları üzerinden Ermenistan'a ulaştırılmasına izin vermiştir. Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarını işgal ettiği bu süreçte Türkiye üzerinden Ermenistan'a giden buğday yardımının 100 bin tona yakın olduğu bilinmektedir (Laçiner, 2005, 213). Türkiye'nin Ermenistan'a yönelik bu yapıcı politikası Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarını işgalini sürdürmesi, Türkiye'nin toprak bütünlüğüne yönelik saldırılarına devam etmesi ve sözde soykırım iddialarını uluslararası alanda gündeme getirme yönündeki çalışmaları nedeniyle değişikliğe uğramıştır.

1993'te Ermenistan'ın Kelbecer'i işgali sonrasında Türkiye, Ermenistan ile tüm diplomatik ilişkilerini kesmiş ve sınırını kapatmıştır. İşgalle birlikte büyük çaplı bir etnik temizlik operasyonuna girişen Ermenistan, Kelbecer'in ardından aynı yıl Fuzuli, Cebrail, Kubatlı, Zengilan ile Ağdam'ın önemli kısmını ele geçirmiştir (Cornell, 2013: 22). Kelbecer'in işgalinin ardından Ermenistan sınırını kapatan Türkiye, Azerbaycan topraklarının işgali sona ermeden Ermenistan ile hiçbir şekilde diplomatik ilişki kurmayacağını ifade etmiştir. Türkiye'nin sınırın açılması için Yukarı Karabağ işgalinin sona ermesi, sözde soykırım iddialarından vazgeçmesi ve Türkiye'nin toprak bütünlüğüne saygı gösterilmesi gibi talepleri Ermenistan tarafından reddedilmiş, tam aksine Karabağ'da *de facto* bir devlet ilan edilirken, sözde soykırım iddiaları ve Ermenistan Anayasası'nda da ifade edilen Türkiye'ye yönelik toprak talepleri daha üst perdeden dile getirilmeye başlanmıştır.

Türkiye-Ermenistan arasında devam eden mesafeli ilişki 2000'li yılların ortalarından itibaren farklı bir sürece girmiştir. Türkiye'nin Ermenistan ile yeniden diyalog kurulması için diplomatik manevralar yaptığı bu dönemde Ermenistan isteksiz ve uzlaşmaz bir tavır almış ve Türkiye'nin barış taleplerini geri çevirmiştir. Örneğin, Türkiye'nin 28-29 Haziran 2004'te İstanbul'da yapılan NATO Zirvesi'ne davet ettiği Ermenistan Cumhurbaşkanı Robert Koçaryan daveti reddederek, Ermenistan'ın Türkiye olmadan da gelişebileceği yönünde açıklama yapmıştır (Laçiner, 2005: 284). Ermenistan'ın olumsuz yaklaşımına rağmen Türkiye iki ülke ilişkilerinin normalleştirilmesi adına yaptığı girişimleri devam ettirmiştir. Bu çerçevede atılan adımların en önemlisi 13 Nisan 2005'te Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin geliştirilmesine yönelik temennileri içeren Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin (TBMM) yayınladığı ortak bildiridir. Bildiride; "TBMM'nin gerek Türkiye'nin gerekse Ermenistan'ın çıkarlarının, asırlar boyunca aynı topraklar üzerinde birbirlerine karşı hoşgörü ve barış içinde yaşamış olan Türk ve Ermeni uluslarını barıştırmak, onları savaş yıllarından kaynaklanan derin ön yargılara esir olmaktan kurtarmak ve hoşgörü, dostluk ve işbirliğine dayalı bir ortak geleceği paylaşmalarına imkân verecek bir ortamı yaratmak olduğuna inanmaktadır" ifadeleri kullanılmıştır (TBMM, 2005). Bu konuda atılan bir diğer adım ise Nisan 2005'te ise dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Ermenistan Devlet Başkanı Robert Koçaryan'a gönderdiği mektup olmuştur. Bu mektupta 1915 olaylarının Türk ve Ermeni tarihçileri ile diğer ülke uzmanlarından oluşacak bir Ortak Tarih Komisyonu tarafından araştırılması talebi, Ankara'nın 1993'ten sonra izlediği Ermenistan politikasını büyük ölçüde değiştirdiğini ortaya koyan en somut gelişmelerden biri olmuştur (TCDB, 2005). Bu politikanın devamı niteliğinde Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin normalleştirilmesi için 2007 yılında İsviçre'nin hakemliğinde özellikle Türk medyasında "Ermeni Açılımı" olarak ifade edilen yeni bir süreç başlamıştır.

6 Eylül 2008'de Türkiye-Ermenistan arasında oynanacak olan Dünya Kupası eleme maçına Ermenistan Cumhurbaşkanı Serj Sarkisyan'ın daveti üzerine Abdullah Gül'ün Erivan'a gitmesi süreci hızlandıran en önemli gelişmelerden biri olmuştur. Görünürde bir futbol müsabakası olmakla birlikte politik yansımaları daha büyük olan bu karşılaşma, iki ülke ilişkilerinin yeniden kurulması için bir fırsat olarak değerlendirilmiştir. Konuyla ilgili açıklama yapan Sarkisyan, Soğuk Savaş döneminde Çin ve ABD halklarının ilişkilerinin normalleşmesinden önce ping-pong¹ konusunda paylaştıkları heyecan gibi, Ermenistan ve Türkiye halklarının da futbol sevgisinde birleşeceklerini ifade etmiştir (Sarkisyan, 2008).

¹Bilindiği gibi, 1971'e kadar çok düşük düzeyde olan ABD-Çin ilişkileri, Japonya'da bulunan Amerikan ping-pon takımının özel bir maç için Çin'e davet edilmesi ile yeni bir sürece girmiştir. ABD'li oyuncuların Çin lider Chou-Lai başta olmak üzere Çin siyasetinin önemli

Basında “Futbol diploması”² olarak ifade edilen bu sürecin ikinci adımı 14 Ekim 2009’da maçın rövanşının yapılacağı Bursa’ya Sarkisyan’ın davet edilmesi ile atılmıştır. Ancak maçın yapılacağı stada Azerbaycan bayraklarının alınmaması ve hatta bazı görevliler tarafından Azerbaycan bayraklarının çöpe atılması gibi olaylar, Türkiye-Azerbaycan arasında “bayrak krizi” olarak değerlendirilen kısa süreli bir gerilimin yaşanmasına neden olmuştur. Azerbaycan, Türkiye’nin bu hareketine karşı 15 Ekim 2009’da Bakü’deki Türk Şehitliği Abidesi’ndeki, 21 Ekim 2009’da ise Bakü Türk Büyükelçiliği’ne ait Din Müşavirliği binasının önündeki Türk bayrağının indirilerek tepkisini göstermiştir (NTV, 2009). Ancak Azerbaycan kamuoyundan gelen tepkiler üzerine kısa süre sonra Türk bayrakları tekrar göndere çekilmiştir.

10 Ekim 2009’da Zürih’te ABD, AB, Rusya ve İsviçre’nin Dışişleri Bakanları’nın katıldığı bir toplantı ile iki ülke arasında “Diplomatik İlişkilerin Tesisi” ve “İkili İlişkilerin Geliştirilmesi” protokollerinin imzalanmasıyla 2007’den itibaren başlatılan sürecin en önemli hukuki temeli atılmıştır (TCDB, 2009). Protokollerde sınırların açılması net olarak ifade edilmesine rağmen Türkiye-Ermenistan sınırını tayin eden ve Ermenistan’ın birçok resmi açıklama ve belgede açıkça reddettiği 1921 tarihli Moskova ve Kars Anlaşmaları’na herhangi bir şekilde atıfta bulunulmaması Türk kamuoyu tarafından en fazla tenkit edilen konulardan biri olmuştur. Buna ek olarak Yukarı Karabağ’ın işgalinin protokollerde yer almamasına Türkiye’nin yansırı Azerbaycan’dan da eleştiriler gelmiş, başta Cumhurbaşkanı İlham Aliyev olmak üzere birçok üst düzey görevli bu konudaki tepkilerini çeşitli şekillerde dile getirmişlerdir.

Gerek Türkiye ve Ermenistan gerekse Azerbaycan kamuoylarında protokollerin imzalanmasıyla birlikte başlayan tartışma ve eleştiriler devam ederken protokoller onaylanması için yetkili mercilere gönderilmiştir. Protokoller, Türkiye’de onaylanması için TBMM’ye gönderilirken, Ermenistan’da mevzuat uyarınca anayasaya uygunluğunun denetlenmesi için Ermenistan Anayasa Mahkemesi’ne yönlendirilmiştir (TCDB, 2010). Ancak 12 Ocak 2010 tarihinde Ermenistan Anayasa Mahkemesi’nin yayınladığı gerekçeli kararda protokollerin mahkeme tarafından uygun bulunmasına rağmen bazı maddelerin Ermenistan Anayasası’na ve anayasanın atıfta bulunduğu 1990 tarihli bağımsızlık bildirisini ile çelişmeyeceğinin belirtilmesi sürecin önünün tamamen tıkanmasına neden olmuştur (Oğan, 2010) Protokollerin lafzına ve ruhuna uymayan hususlar içeren “uygun bulma” kararının ardından protokoller onaylanması için Ulusal Meclis’e gönderilmiştir. Ancak Serj Sarkisyan’ın 22 Nisan 2010 tarihinde bir televizyon programında protokollerin onay sürecinin dondurulduğunu açıklaması (TCDB, 2010) “Ermeni Açılımı’nın sonunu getirmiştir.

Bu süreçte topraklarının beşte biri Ermenistan işgalinde olan Azerbaycan ise 1993’te sınırın kapatılmasının nedenlerinden hiçbirinin değişmemesine rağmen Türkiye’nin koşulsuz sınırı açmaya yönelik adımlarının Ermenistan’ı işgal siyaseti konusunda cesaretlendireceğini savunmuştur. Ermenistan’ın Protokollerin onay sürecini dondurduğunu açıklaması ile Türkiye ile Azerbaycan arasında yaşanan kısa süreli gerginlik ortadan kalkmıştır. İki ülke arasında 16 Ağustos 2010’da “Stratejik Ortaklık ve Karşılıklı Yardım Anlaşması” imzalanırken, 15 Eylül 2010’da ise Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi’nin kurulmasına karar verilmiştir. Ermeni Açılımı politikasının devam ettiği dönemde Azerbaycan’ın Türk hükümeti ve kamuoyuna yönelik güçlü lobi faaliyeti Türkiye’nin politikasını etkilemiş ve en önemlisi iki ülkenin toplumsal hassasiyeti Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinde iktidarların politikalarını yakın takibe alarak, muhtemel bir gerilemeye hiçbir şekilde müsaade etmemiştir.

Yukarıda kısaca özetlemiş olduğumuz süreçle ilgili olarak Azerbaycan vatandaşı olan üniversite öğrencilerinin tutumları yapılan bir araştırma ile ölçülmeye çalışılmıştır. Aşağıda yapılan araştırmanın yöntemi ve bulguları sunulmaktadır.

2. ARAŞTIRMA

2.1. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın temel amacı Azerbaycan vatandaşı olan Türkiye’de, Azerbaycan’da ve diğer ülkelerde öğrenim gören üniversite öğrencilerinin Ermeni Açılımı’na bakış açılarını ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda, Azerbaycanlı üniversite öğrencilerinin Türkiye’ye yönelik bakışları ve Ermeni Açılımı’na yönelik tutumları da tespit edilmeye çalışılmaktadır. Aynı zamanda demografik özelliklere ve diğer tutumlara göre oluşan gruplar arasındaki tutum farklılıkları da istatistiki olarak tespit edilmeye çalışılmaktadır.

isimleri ile bir araya gelmesi iki ülke arasında yeniden diplomatik diyalogun kurulması için önemli bir adım olmuştur. Bu tarihi olay, uluslararası siyasi tarih literatürüne “ping-pon diplomasisi” olarak geçmiştir.

² Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin normalleştirilmesi için iki ülke liderlerinin spor müsabakalarında bir araya gelmeleri Soğuk Savaş döneminde ABD-Çin yakınlaşmasını sağlayan “ping-pon diplomasisi”nden esinlenilerek “futbol diplomasisi” olarak nitelendirilmiştir.

2.2. Araştırmanın Örnekleme

Araştırmada internet anketi kullanılmıştır. İnternet üzerinden ulaşılabilen tüm Azerbaycan vatandaşı üniversite öğrencilerine anket uygulaması yapılmıştır. Kolayda örnekleme yöntemi neticesinde anket uygulamayı kabul eden 208 öğrenci araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır.

2.3. Veri Toplama Aracı ve Analiz Yöntemleri

Araştırmada kullanılan anket üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde araştırmaya katılan öğrencilerle ilgili demografik sorular yer almaktadır. İkinci bölümde Türkiye'nin başlattığı Ermeni Açılımı sürecinden sonraki dönemde Türkiye-Azerbaycan ilişkileri ile ilgili 19 soru yer almaktadır. Bu sorular kapalı uçlu sorular olup cevapları 1- Hayır, 2- Kararsızım ve 3-Evet şeklinde 3'lü olarak ölçeklendirilmiştir. Üçüncü bölümde yer alan sorular ise Azerbaycan vatandaşı öğrencilerin Türkiye ve Ermenistan ile ilgili tutumlarını ölçmeye yönelik 4 sorudan oluşmaktadır. Bu soruların cevabı ise baskın tutumu tam olarak anlayabilmek için muhtemel cevap seçeneklerinden sadece birini seçecek şekilde veya muhtemel seçeneklerde gerçek tutumu yansıtan cevap yoksa diğer seçeneğinde tek bir cevap yazacak şekilde ölçeklendirilmiştir. Tüm soruların neler olduğu çalışmanın ilerleyen aşamalarında yer alacak olan bulgular kısmında görülebilecektir.

Elde edilen verilerin analizinde demografik ve temel istatistiki bulgular için frekans analizleri, tutum farklılıklarının görülebilmesi içinde iki gruplu durumlarda Mann-Whitney U ve ikiden fazla gruplu durumlarda Kruskal Wallis Testleri kullanılmaktadır.

3. BULGULAR

3.1. Demografik Bulgular

Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin 59'u (%28,4'ü) kadın, 149'u (%71,6'sı) erkektir. 59 (%28,4) katılımcı 25 yaş yukarısı yaşa sahip iken, 149 (%71,6) katılımcı ise 18-25 yaş aralığında yer almaktadır. Azerbaycan vatandaşı olan öğrencilerin 144'ü (%69,2'si) Türkiye'deki üniversitelerde, 58'i (%27,9'u) Azerbaycan'daki üniversitelerde ve 5'i (%2,4'ü) ise diğer ülkelerdeki üniversitelerde öğrenimine devam etmektedir. 136 (%65,4) öğrenci sosyal ve beşeri bilimlerle ilgili bölümlerde, 43 (%20,7) öğrenci fen bilimlerle ilgili bölümlerde, 27 (%13) öğrenci ise sanat ve edebiyatla ilgili bölümlerde okuduğunu beyan etmiştir.

3.2. Temel İstatistiki Bulgular

Türkiye, Ermenistan ve Azerbaycan ilişkilerine yönelik olarak verilen cevapların frekans ve yüzdelik dağılımları Tablo 1'de görülmektedir.

Tablo 1: Türkiye-Azerbaycan-Ermenistan İlişkilerine Yönelik Tutumların Dağılımı

SORULAR	EVET		HAYIR		KARARSIZ	
	F	%	F	%	F	%
1.Türkiye'nin 2007'den itibaren Ermenistan ile başlattığı diplomatik ilişkiyi olumlu karşılıyorum.	27	13,0	166	79,8	15	7,2
2.Türkiye-Ermenistan sınırının açılması Ermenileri Türkiye'ye yönelik sözde soykırım iddialarından ve toprak taleplerinden vazgeçirecektir.	10	4,8	179	86,1	19	9,1
3.Ermenistan sınırının açılması Türkiye-Ermenistan ilişkilerini olumlu açından etkiler.	50	24,0	129	62,0	29	13,9
4.Ermenistan sınırının açılması Azerbaycan-Ermenistan ilişkilerini olumlu açından etkiler.	29	13,9	172	82,7	7	3,4
5.Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin normalleşmesi Azerbaycan'ın Ermenistan ile ilişkilerini olumlu açından etkiler.	23	11,1	174	83,7	11	5,3
6.Türkiye'nin Azerbaycan'a Ermenistan konusunda yeterince destek verdiğini düşünüyorum.	81	38,9	78	37,5	49	23,6
7.Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin normalleşmesi Güney Kafkasya'da kalıcı barışın sağlanması için fayda sağlar.	19	9,1	160	76,9	29	13,9
8.Ermeni Açılımı çerçevesinde Ermenistan Cumhurbaşkanı'nı Serj Sarkisyan'ın Türkiye'ye gelmesi olumlu bir gelişme olmuştur.	19	9,1	154	74,0	35	16,8
9.Ermeni Açılımı çerçevesinde Cumhurbaşkanı'nı Abdullah Gül'ün Ermenistan'a gitmesi olumlu bir gelişme olmuştur.	25	12,0	158	76,0	25	12,0
10.Ermeni açılımı çerçevesinde 14 Kasım 2008'de Bursa'da yapılan ve Serj Sarkisyan'ın katıldığı maça Azerbaycan bayraklarının alınmaması olumsuz bir gelişmedir.	168	80,8	31	14,9	9	4,3
11.Türkiye ve Azerbaycan ile ilgili söylenen 'tek millet iki devlet' söylemi gerçekçidir.	160	76,9	29	13,9	19	9,1
12.Türkiye Ermenistan sınırını açmalıdır.	14	6,7	187	89,9	7	3,4
13.Türkiye ile Ermenistan arasındaki ilişkilerin gelişmesi Karabağ sorununun çözümüne yardımcı olur.	17	8,2	155	74,5	36	17,3
14.Türkiye-Ermenistan sınırının açılması Türkiye'ye ekonomik açıdan olumlu etki yapar.	44	21,2	139	66,8	25	12,0
15.Türkiye-Ermenistan sınırının açılması Ermenistan'a ekonomik açıdan olumlu etki yapar.	173	83,2	26	12,5	9	4,3
16.Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin normalleşmesi Ermenistan'ın işgal ettiği	10	4,8	170	81,7	28	13,5

Azerbaycan topraklarından çekilmesini sağlar.						
17.Türkiye-Ermenistan sınırın açılması Türkiye'nin Doğu illerine ekonomik açıdan katkı sağlar.	44	21,2	132	63,5	32	15,4
18.Ermeni Açılımı sürecinde Türkiye ile Azerbaycan arasında yaşanan sorunların günümüzde giderildiğini düşünüyorum.	44	21,2	108	51,9	56	26,9
19.İlerleyen yıllarda Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin daha iyi seviyeye geleceğini düşünüyorum.	150	72,1	24	11,5	34	16,3

Araştırmamıza katılan Azerbaycan vatandaşı üniversite öğrencilerinin Türkiye ve Ermenistan'a yönelik kişisel tutumlarının sorulduğu sorulara verdikleri cevapların frekans ve yüzdelik sonuçları da aşağıdaki gibi olmuştur:

"Sizce Türkiye-Azerbaycan ilişkileri açısından en önemli bağlayıcılık nedir?" sorusuna katılımcıların 144'ü (%69,2'si) tarihi bağlar ve soy birlikteliği, 38'i(%18,ü) siyasi ilişkiler, 13'ü (%6,2'si) ekonomik ilişkiler, 9'u (%4,3'ü) dini bağlar ve 4'ü (%1,9'u) diğer nedenler olarak cevap vermişlerdir.

"Türkiye sizin için ne ifade etmektedir?" sorusuna katılımcıların; 155'i (%74,5'i) dost ve kardeş ülke, 40'ı (19,2'si) en yakın müttefik cevaplarını verirken 9'u (%4,3) diğer ülkelerden biri cevabını vermiştir. Bu soruyu 4 katılımcı (%1,9) da cevapsız bırakmıştır.

Üçüncü bölümde yer alan 1. ve 2.sorular birlikte değerlendirildiğinde, Türkiye-Azerbaycan arasındaki ortaklıkların (etnik, dini) yeni nesiller tarafından da benimsendiği ve özellikle 1991'de Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanması ile iki ülke ilişkilerinin yakınlığını ifade etmek için sık sık tekrarlanan "tek millet, iki devlet" söyleminin geçerliliğini koruduğu sonucu çıkarılabilir. Azerbaycan Türkleri'nin ve Türkiye'deki Türklerin önemli bir kısmının Oğuz boyuna mensubiyeti diğer Türk Cumhuriyetine nazaran Türkiye ile Azerbaycan ilişkilerinin daha yakın olmasını sağlamaktadır. Bununla birlikte coğrafi yakınlıktan kaynaklanan yakın iletişim de Türkiye Türkleri'nin Azerbaycan Türkleri ile yakın diyalog kurabilmesine olanak vermiştir.

"Sizce Türkiye-Ermenistan-Azerbaycan arasındaki sorunların kaynağı nedir?" şeklindeki soruya; 161 katılımcı (%77,4) tarihi olaylar, 21 katılımcı (%10,1) askeri nedenler, 17 katılımcı (%8,2) küresel güç kavgası (özellikle Rusya ve ABD ifade edilmiştir) ve 9 katılımcı (%4,3) ise ekonomik nedenler cevabını vermiştir.

"Sizce Türkiye-Ermenistan arasındaki sorunların temel nedeni nedir?" sorusunun cevabı olarak da katılımcıların, 154'ü (%74,0'ü) Karabağ işgali ve 54'ü (%26,0'sı) ise 1915 Tehciri demiştir.

Üçüncü bölümdeki 3. ve 4. sorulara verilen cevaplar çalışmamızda savunulan "Türkiye-Azerbaycan", "Türkiye-Ermenistan" ve "Azerbaycan-Ermenistan" ilişkilerinin tek başına ele alınamayacağı, örneğin Türkiye'nin Ermenistan ile ilişkilerinin Azerbaycan dikkate alınmadan değerlendirilemeyeceği ve normalleştirilemeyeceği görüşünü destekler niteliktedir. Bu manada Türkiye'nin Ermenistan ile yeniden ilişki kurması adına başlattığı "Ermeni Açılımı"nın Azerbaycan faktörü olmadan uygulanamayacağı, en azından bunun Azerbaycan tarafından kabul edilemeyeceği gerçeği yapılan çalışmada da ortaya koyulmuştur. Bu durum Ermeni Açılımı'nın gündemde olduğu dönemde Azerbaycan'dan en üst düzeyde gelen tepkilerin kamuoyu desteğinden mahrum olmadığı sonucunu yansıtmaktadır.

3.3. Tutum Farklılıklarına Yönelik Bulgular

Bu kısımda özellikle cinsiyet, yaş aralığı gibi demografik kategoriler, Türkiye'deki ve Azerbaycan'daki üniversitelerde okuyan gruplar, öğrencilerin eğitim gördükleri alan açısından oluşan gruplar ve Türkiye ile ilgili tutumlar açısından oluşan gruplar arasında Türkiye-Azerbaycan-Ermenistan İlişkilerine Yönelik Tutumlar bağlamında farklılıkların olup olmadığı Mann-Whitney U ve Kruskal Wallis H testleri yardımıyla görülmeye çalışılacaktır. Farklılık var ise farklılığın yönü Mean Rank değerleri sayesinde yorumlanacaktır.

Öncelikle erkek ve kadınlar arasında farklılık olup olmadığına dair yapılan Mann-Whitney U testi sonucunda tutum farklılığı olan sorular ilgili sonuçlar Tablo 2'de görülmektedir.

Tablo 2: Kadın ve Erkekler Arasında Tutum Farklılığı Sonuçları

SORU	Mann-Whitney U Değeri	Sig.	KADIN MeanRank	ERKEK MeanRank
S4	3835,000	,029	95,00	108,26
S14	3715,000	,036	92,97	109,97

S4-"Ermenistan sınırının açılması Azerbaycan-Ermenistan ilişkilerini olumlu açıdan etkiler" sorusuna kadınlar erkeklere kıyasla daha olumsuz bakmaktadırlar.

S14- "Türkiye-Ermenistan sınırının açılması Türkiye'ye ekonomik açıdan olumlu etki yapar" sorusuna kadınlar erkeklere kıyasla daha olumsuz bakmaktadırlar.

Bu tutum farklılığının kadınların erkeklere nazaran "duygusal" olma özelliklerinden kaynaklandığı söylenebilir. Bilindiği gibi 1988'den 1994'e kadar Karabağ'da fiilen yaşanan savaş, 1994'te

imzalanan ateşkes anlaşması ile sonuçlanmış ancak iki ülke arasında halen kalıcı bir çözüme ulaşılamamıştır. Günümüzde Azerbaycan topraklarının %20'sine yakınının Ermenistan işgalinde olması Azerbaycan'ın en önemli iç ve dış politika gündemini oluştururken; ülkede yaşayanlar için büyük bir travma durumunu ifade etmektedir. Özellikle Hocalı soykırımı gibi son yılların en büyük katliamının yaşanması da halkın bu konudaki hassasiyet eşliğini düşürmektedir.

Yaş grupları arasında tutum farklılığı olup olmadığına dair Mann-Whitney U testi sonucu Tablo 3'de görülmektedir.

Tablo 3: Kadın ve Erkekler Arasında Tutum Farklılığı Sonuçları

SORU	Mann-Whitney U Değeri	Sig.	18-25 Yaş MeanRank	25 Yukarısı Yaş MeanRank
S4	3835,000	,029	95,00	109,26
S14	3715,000	,036	92,97	110,97

S4-"Ermenistan sınırının açılması Azerbaycan-Ermenistan ilişkilerini olumlu açıdan etkiler" sorusuna 25 yaş yukarısı yaş grubundakiler 18-25 yaş grubuna kıyasla daha olumlu bakmaktadırlar.

S14- "Türkiye-Ermenistan sınırının açılması Türkiye'ye ekonomik açıdan olumlu etki yapar" sorusuna 25 yaş yukarısı yaş grubundakiler 18-25 yaş grubuna kıyasla daha olumlu bakmaktadırlar.

Türkiye, Azerbaycan ve diğer ülkelerde eğitim gören öğrenciler arasında tutum farklılığını ölçen Kruskal Wallis H testi neticesi Tablo 4'de görülmektedir.

Tablo 4: Türkiye'de, Azerbaycan'da ve Diğer Ülkelerde Eğitim Gören Öğrenciler Arasında Tutum Farklılıkları

SORU	Ki Kare Değeri	Sig.	TÜRKİYE MeanRank	AZERBAYCAN MeanRank	DİĞER MeanRank
S3	6,742	,034	97,93	117,02	127,70
S5	8,412	,015	104,64	98,49	149,60
S6	8,415	,001	94,50	126,53	116,30
S11	7,920	,019	99,11	117,55	87,60
S13	6,657	,036	106,94	93,61	139,80

S3- "Ermenistan sınırının açılması Türkiye-Ermenistan ilişkilerini olumlu açıdan etkiler" sorusuna diğer ülkelerde ve Azerbaycan'da eğitim gören öğrenciler Türkiye'de eğitim görenlere kıyasla daha olumlu bakmaktadırlar. Türkiye'de okuyan öğrencilerin sınır kapılarının açılmasına Azerbaycan ve diğer ülkelerde okuyan öğrencilere nazaran daha olumsuz bakmalarında Türk kamuoyunun Ermeni Açılımı ve sınırın açılmasına olan tepkisini daha yakından takip etmelerinin etkisi olduğu söylenebilir. Bununla birlikte özellikle 12 Ocak 2010'da Ermenistan Anayasa Mahkemesi'nin protokollerle ilgili kararını açıklamasının ardından yaşanan hayal kırıklığı ve şaşkınlığın etkisiyle Türk basınında çıkan yayınların da bu görüşleri etkilemesi muhtemeldir.

S5- "Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin normalleşmesi Azerbaycan'ın Ermenistan ile ilişkilerini olumlu açıdan etkiler" sorusuna diğer ülkelerde ve Türkiye'de eğitim gören öğrenciler Azerbaycan'da eğitim görenlere kıyasla daha olumlu bakmaktadırlar. Bu sonucun 2007'den bu yana yürütülen Ermeni Açılımı'na Azerbaycan'dan yükselen tepki ve bu yöndeki kamuoyu baskısı ile ilintili olduğu söylenebilir. Özellikle 10 Ekim 2009'da imzalanan protokollerde Karabağ ile ilgili herhangi bir hükmün bulunmaması ve sınırın koşulsuz açılacağı yönünde maddenin yer almaması Azerbaycan'dan yükselen siyasi ve toplumsal tepkiyi artırmıştır. Bununla birlikte Karabağ'da 1994'te yapılan ateşkese rağmen halen kalıcı bir barış sağlanamaması ve fiilen sıcak çatışmanın devam etmesi, katılımcıların Ermenistan ile barış yapılabilmesi konusundaki umutsuzluklarını pekiştirmiştir. Sadece 2015 yılının Ocak-Haziran aylarında 15 Azeri asker Ermenilerle çıkan çatışma sırasında hayatını kaybetmiştir (Haber Azerbaycan, 2015).

S6- "Türkiye'nin Azerbaycan'a Ermenistan konusunda yeterince destek verdiğini düşünüyorum" sorusuna Azerbaycan'da ve diğer ülkelerde eğitim gören öğrenciler Türkiye'de eğitim görenlere kıyasla daha olumlu bakmaktadırlar.

S11- "Türkiye ve Azerbaycan ile ilgili söylenen 'tek millet iki devlet' söylemi gerçekçidir" sorusuna Azerbaycan'da eğitim gören öğrenciler diğer ülkelerde ve Türkiye'de eğitim görenlere kıyasla daha olumlu bakmaktadırlar.

S13- "Türkiye ile Ermenistan arasındaki ilişkilerin gelişmesi Karabağ sorununun çözümüne yardımcı olur" sorusuna Azerbaycan'da eğitim gören öğrenciler diğer ülkelerde ve Türkiye'de eğitim görenlere kıyasla daha olumlu bakmaktadırlar.

6, 11 ve 13. sorular birlikte değerlendirildiğinde şöyle bir yoruma ulaşılabilir: Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından itibaren Türkiye'ye özellikle yeni kurulan Türk Cumhuriyetleri'nden öğrenci gelmeye başlamıştır. Önemli oranda burs imkanı sağlanan bu öğrencilerin ülkelerine döndüklerinde Türkiye'nin gönüllü temsilcisi olmaları Ankara'nın beklentileri arasında yer almakta idi. Ancak 6. soruya verilen cevaplar Türkiye'nin kendi politikaları konusunda ülkesine gelen öğrencileri yeterince ikna edemediği veya

başka bir ifadeyle söz konusu öğrencilerin “hayal kırıklıkları” yaşamasına neden olan politikalar yürüttüğü sonucuna ulaşılabilir.

Sosyal Bilimler, Fen Bilimleri ve Sanat ve Edebiyat alanlarında okuyan öğrenciler arasında tutum farklılığını belirlemeye yönelik yapılan Kruskall Wallis H testi neticesinde hiç bir soru ile ilgili tutum farklılığının olmadığı görülmüştür.

Türkiye ile Azerbaycan arasındaki en temel bağlayıcılığı tarihi bağ ve soy birlikteliği, dini bağ, ekonomik ilişkiler, siyasi ilişkiler ve diğer nedenler olarak gören gruplar arasındaki tutum farklılığını ölçmek üzere yapılan Kruskall Wallis H testi neticesinde Tablo 5'te görülen soru ile ilgili tutum farklılığı çıkmıştır.

Tablo 5: Türkiye ile Azerbaycan Arasındaki Bağlayıcılığa Bakışa Göre Tutum Farklılıkları

SORU	Ki Kare Değeri	Sig.	Tarih ve Soy N MeanRank	Dini Bağlar N MeanRank	Ekonomik İls. N MeanRank	Siyasal İls. N MeanRank	Diğer MeanRank
S1	12,174	,016	99,37	145,44	114,58	110,08	111,38
S3	11,191	,024	97,92	95,72	119,69	127,37	94,62
S4	11,127	,025	101,68	144,22	101,65	108,66	86,50
S5	14,572	,006	101,76	148,33	94,62	109,66	87,50
S8	10,548	,032	106,15	100,38	101,50	99,31	125,46
S10	10,473	,033	107,11	64,22	107,81	100,91	124,50
S11	26,588	,000	113,33	93,33	55,46	93,92	71,75
S19	10,995	,027	109,19	120,06	72,42	97,32	73,00

S1- "Türkiye'nin 2007'den itibaren Ermenistan ile başlattığı diplomatik ilişkiyi olumlu karşılıyorum" maddesine Türkiye ile Azerbaycan arasındaki bağlayıcılığı dini, ekonomik, siyasi ve diğer unsurlar olarak görenler tarih ve soy bağı olarak görenlere kıyasla daha olumlu karşılamaktadırlar.

S3- "Ermenistan sınırının açılması Türkiye-Ermenistan ilişkilerini olumlu açıdan etkiler" maddesine Türkiye ile Azerbaycan arasındaki bağlayıcılığı ekonomik ve siyasi olarak görenler tarih ve soy bağı, dini ve diğer unsurlar olarak görenlere kıyasla daha olumlu karşılamaktadırlar.

S4- "Ermenistan sınırının açılması Azerbaycan-Ermenistan ilişkilerini olumlu açıdan etkiler" maddesine Türkiye ile Azerbaycan arasındaki bağlayıcılığı dini olarak görenler en olumlu bakarken, diğer unsurlar olarak görenler ise en olumsuz bakmaktadırlar.

S5- "Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin normalleşmesi Azerbaycan'ın Ermenistan ile ilişkilerini olumlu açıdan etkiler" maddesine Türkiye ile Azerbaycan arasındaki bağlayıcılığı dini olarak görenler en olumlu bakarken, diğer unsurlar olarak görenler ise en olumsuz bakmaktadırlar.

S8- "Ermeni Açılımı çerçevesinde Ermenistan Cumhurbaşkanı'nı Serj Sarkisyan'ın Türkiye'ye gelmesi olumlu bir gelişme olmuştur" maddesine Türkiye ile Azerbaycan arasındaki bağlayıcılığı siyasi olarak görenler en olumlu bakarken, tarih ve soy birlikteliği olarak görenler en olumsuz bakmaktadırlar.

S10- "Ermeni açılımı çerçevesinde 14 Kasım 2008'de Bursa'da yapılan ve Serj Sarkisyan'ın katıldığı maça Azerbaycan bayraklarının alınmaması olumsuz bir gelişmedir" maddesini Türkiye ile Azerbaycan arasındaki bağlayıcılığı dini olarak görenlere kıyasla tarih ve soy birlikteliği ve diğer unsurlar olarak görenler daha çok onaylamışlardır. Bağlayıcılığı dini olarak görenler bayrakların alınmamasını onaylamaktadırlar.

S11- "Türkiye ve Azerbaycan ile ilgili söylenen 'tek millet iki devlet' söylemi gerçekçidir" maddesine Türkiye ile Azerbaycan arasındaki bağlayıcılığı dini olarak ve diğer unsurlar olarak görenlere kıyasla tarih ve soy birlikteliği olarak görenler daha olumlu bakmaktadırlar. Dini bağ olarak görenler çok olumsuz bakmaktadırlar.

4, 5, 8, 10 ve 11. sorular birlikte değerlendirildiğinde dini hassasiyeti yüksek olan veya Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin temelini dini bağlar olduğunu savunan katılımcıların Ermenistan ile ilişkilerin normalleşmesi dolayısıyla iki ülke sınırının açılmasına daha olumlu baktıklarını buna karşın özellikle iki ülke ilişkilerinin temelini soy birliğine bağlayan öğrencilerin ise olumsuz bakış açısına sahip olduğunu görüyoruz.

S19- "İlerleyen yıllarda Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin daha iyi seviyeye geleceğini düşünüyorum" maddesine, Türkiye ile Azerbaycan arasındaki bağlayıcılığı ekonomik ve diğer unsurlar olarak görenlere kıyasla tarih ve soy birlikteliği ve dini olarak görenler daha olumlu bakmaktadırlar.

Türkiye'yi dost ve kardeş ülke gören, en yakın müttefik gören ve yabancı ülke gören gruplar arasında tutum farklılığını ölçmek üzere yapılan Kruskall Wallis H testi neticesinde Tablo 6'daki sonuç ortaya çıkmıştır.

Tablo 6: Türkiye'ye Bakışa Göre Tutum Farklılıkları

SORU	Ki Kare Değeri	Sig.	Dost ve Kardeş Ül. N MeanRank	En Yakın Müttefik N MeanRank	Yabancı Ülke N MeanRank
------	----------------	------	-------------------------------	------------------------------	-------------------------

S11	9,450	,009	107,26	89,98	102,83
-----	-------	------	--------	-------	--------

S11- "Türkiye ve Azerbaycan ile ilgili söylenen "tek millet iki devlet" söylemi gerçekçidir" maddesine Türkiye'yi dost ve kardeş ülke olarak en yakın müttefik ve yabancı ülke olarak görenlere kıyasla daha olumlu bakmaktadırlar.

Türkiye-Ermenistan-Azerbaycan arasındaki sorunların kaynağı tarihi olaylar, askeri nedenler, küresel güç kavgaları ve ekonomik nedenler olarak gören gruplar arasında tutum farklılığını ölçmek üzere yapılan Kruskall Wallis H testi neticesinde bu gruplar arasında yukarıdaki 19 soru ile ilgili herhangi bir tutum farklılığının olmadığı görülmüştür.

Türkiye ile Ermenistan arasındaki sorunun kaynağı olarak Karabağ'ın işgalini gören grup ile 1915 Tehcirini gören grup arasında tutum farklılığı olup olmadığını ölçmek üzere yapılan Mann-Whitney U Testi sonucunda bu iki grup arasında Tablo 7'deki sorularda farklılık görülmüştür.

Tablo 7: Türkiye İle Ermenistan Arası Sorunun Kaynağını 1915 Tehciri veya Karabağ'ın İşgali Olarak Görenler Arası Tutum Farklılıkları

SORU	Mann-Whitney U Değeri	Sig.	Karabağ'ın İşgali MeanRank	1915Tehciri MeanRank
S2	3602,000	,015	108,11	94,20
S15	3629,500	,033	101,07	114,29
S19	3410,000	,012	109,36	90,65

S2- "Türkiye-Ermenistan sınırının açılması Ermenileri Türkiye'ye yönelik sözde soykırım iddialarından ve toprak taleplerinden vazgeçirecektir" önermesine Türkiye ile Ermenistan arasındaki sorunun kaynağı olarak Karabağ işgalini görenler, 1915 Tehciri olarak görenlere kıyasla daha olumlu bakmaktadırlar.

S15- "Türkiye-Ermenistan sınırının açılması Ermenistan'a ekonomik açıdan olumlu etki yapar" önermesine Türkiye ile Ermenistan arasındaki sorunun kaynağı olarak 1915 Tehciri olarak görenler Karabağ'ın işgalini görenlere kıyasla daha olumlu bakmaktadırlar.

S19- "İlerleyen yıllarda Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin daha iyi seviyeye geleceğini düşünüyorum" önermesine ise, Türkiye ile Ermenistan arasındaki sorunun kaynağı olarak Karabağ'ın işgalini görenler, 1915 Tehciri olarak görenlere kıyasla daha olumlu bakmaktadırlar.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Ankete katılan 208 öğrencinin cevapları incelendiğinde öğrencilerin önemli bir kısmının "Ermeni Açılımı" ile ilgili olumsuz bakış açısına sahip oldukları görülmektedir. Örneğin, "Türkiye-Ermenistan sınırının açılmasına" yönelik 12. soruya 187 öğrenci olumsuz cevap vermiştir ki, bu tüm anket soruları arasında en fazla ortak yönde cevap verilen soru olmuştur. Bu sonuç, açılım sürecinin başladığı 2007'den bu yana Azerbaycan yönetimi ve kamuoyunun sınırın "koşulsuz" açılmasına yönelik tepkisinin bir tezahürüdür. Bu tepkiler protokollerin açıklanmasından sonra daha da artmıştır. Protokollerde Karabağ ile ilgili hiçbir maddenin olmaması ve sınırın hiçbir şart koşulmadan açılmayacağını taahhüt edilmesi Azerbaycan'ın eleştirilerini artırmıştır. 1993'te Kelbecer'in işgalinden bu yana Türkiye-Ermenistan sınırının kapalı olması ve Türkiye tarafından uygulanan ambargo Ermenistan'ı siyasi ve ekonomik açıdan büyük sıkıntıya sokmuş, dış dünya ile bağlantısını büyük oranda koparmıştır. Bu nedenle Bakü, sınırın açılmasının Ermenistan'ı işgal siyaseti konusunda cesaretlendireceğini savunmakta, Karabağ'daki işgal sona ermeden Türkiye'nin sınırı açmasının Azerbaycan açısından büyük bir risk oluşturacağını her fırsatta ifade etmektedir.

Benzer şekilde "Türkiye ile Ermenistan arasındaki ilişkilerin gelişmesi Karabağ sorununun çözümüne yardımcı olur" şeklindeki soruya da katılımcıların önemli bir kısmı olumsuz cevap vermişlerdir. Dolayısıyla Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin normalleşmesinin Karabağ'daki işgali sona erdireceği ve Azerbaycan-Ermenistan ilişkilerini geliştireceği de gerçekçi bulunmamıştır. Bu bakış açısı Azerbaycan kamuoyunun da bu konudaki genel tutumunu sergilemektedir. Çünkü Azerbaycan'a göre; Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin kurulması Karabağ sorununu çözebilecek bir unsur olsaydı 1991'den 1993'e kadar yani Türkiye'nin Ermenistan ile ilişki kurduğu dönemde yapıcı bir işlev görürdü. Batı'dan Türkiye, doğudan ise Azerbaycan tarafından uygulanan ambargoya ek olarak, Ağustos 2008'de yaşanan Güney Osetya Savaşı nedeniyle Gürcistan bağlantısı sıkıntıya giren, nükleer tartışmalar nedeniyle İran bağlantısı da güven vermeyen Ermenistan açısından Türkiye sınırının açılması hayati bir önem taşımaktadır (Özbay, 2009). Bu bakımdan Bakü, Ermenistan'ın izole edilmesini Azerbaycan-Ermenistan ilişkilerinin kilit unsuru, Ermenistan'ın işgalden vazgeçmesi noktasında en güçlü yaptırım olarak benimsemiştir (Esen, 2013)

Sınır kapısı konusundaki diğer bir tartışma konusu ise açılım sürecinin başladığı 2007'den itibaren bazı akademisyen ve yazarlar tarafından öne sürülen Türkiye-Ermenistan sınırın açılmasının Türkiye'ye ekonomik açıdan büyük katkı sağlayacağı yönündeki görüşlerdir. Anketimizin 14. ve 15. sorularında katılımcılara sınır kapılarının açılmasının Türk ve Ermeni ekonomilerine yapacağı katkı sorulmuştur. Verilen cevaplar sınır kapılarının açılmasının Türkiye'den çok Ermenistan ekonomisini geliştireceği yönündedir.

Bu bakımdan, Karabağ'ın işgali sona ermeden sınırın açılması ile ekonomik kapasitesi oldukça sınırlı olan Ermenistan'ın Türk ekonomisine büyük bir katkı sağlayamayacağı, tam tersine Türk ekonomisinin Ermenistan'ı ihya edeceği; buna karşın hidrokarbon zengini Azerbaycan'ın kaybedilmesinin Türkiye açısından önemli bir ekonomik kayıp olacağı söylenebilir. Bu durum üç ülkenin ekonomik kapasiteleri üzerinde yapılacak basit bir karşılaştırma ile de desteklenebilir. 2014 yılında toplam bütçesi 20 milyar dolar olan Azerbaycan bunun sadece 3,7'sini askeri harcamalara ayırmıştır (ASB 2014, 2014) Bu rakam aynı yıl kabul edilen Ermenistan'ın toplam bütçesinden daha fazladır. 2014'te Ermenistan'ın toplam bütçesi 3,2 milyar dolar olarak açıklanmıştır (Asbarez Post, 2014). Benzer şekilde dış ticaret hacmi 35 milyar dolara yakın olan Azerbaycan'a karşı Ermenistan'ın toplam dış ticareti 5,9 milyar dolar civarındadır (ARKA, 2014) Sadece Türkiye-Azerbaycan dış ticaret hacminin 5 milyar dolara yakın olduğu düşünüldüğünde sınırı Azerbaycan'a rağmen açılmasının Türkiye değil Ermenistan'a büyük katkı sağlayacağı söylenebilir.

18. ve 19. sorular ise katılımcıların Türkiye ile ilgili tutumlarını ve beklentilerini ortaya koyması açısından önemlidir. 2007'de başlatılan Ermeni Açılımı süreci nedeniyle Türkiye-Azerbaycan arasında kısa vadede çözülmesi mümkün olmayan sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Protokollerde Karabağ'a hiç değinilmemesi gibi konuların yanı sıra örneğin, 14 Ekim 2009'da Bursa'da oynanan Türkiye-Ermenistan futbol müsabakasının yapılacağı stada Azerbaycan bayraklarının alınmaması gibi hassasiyeti yüksek olayların yaşanması Azerbaycan'dan gelen tepkileri artırmıştır. Buna mukabil Azerbaycan, Türkiye'ye yönelik daha mesafeli bir politika yürütmeye ve eleştirilerini daha somut adımlarla ortaya koymaya başlamıştır. Örneğin, 2008'de Azerbaycan'ın Türkiye'ye sattığı doğalgazın fiyatını arttırması veya Rusya ile daha yakın ilişki kurmayı amaçlayan stratejiler geliştirmesi Bakü'nün Ermeni Açılımı'na yönelik hamleleri olarak değerlendirilmiştir.

Bu yaşananlara rağmen 12 Ocak 2010'da Ermenistan Anayasa Mahkemesi'nin aldığı gerekçeli karar sonrasında protokollerin rafa kaldırılması ile Türkiye ve Azerbaycan arasında yaşanan gerginlik etnik ve dini ortaklığın birleştirici gücü ile yavaş yavaş giderilmeye başlanmıştır. Recep Tayyip Erdoğan'ın cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından KKTC'den sonra ikinci resmi ziyaretini 3 Eylül 2014'te Azerbaycan'a yapması buna karşın İlham Aliyev'in ise 2015'in ilk ziyaretini 15 Ocak 2015'te Türkiye'ye yapması gibi diplomatik açıdan olumlu gelişmeler, iki ülke ilişkilerinin yeniden iyileştirilmesine yönelik önemli adımlar olmuştur. Siyasi açıdan yaşanan bu olumlu gelişmelere ek olarak 17 Nisan 2015'te Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı Projesi'nin (TANAP) temelinin atılması gibi ekonomik açıdan önemli adımların atılması Azerbaycan yönetiminde ve kamuoyunda Ermeni Açılımı süreci nedeniyle Türkiye'ye yönelik olumsuz algının yavaş yavaş giderildiğinin somut bir yansımasıdır. Bu açıdan 18. soruda "Türkiye ile Azerbaycan arasında yaşanan sorunların günümüzde giderildiğini" düşünen katılımcıların oranının %51,9 olmasına rağmen 19. soruda ilerleyen yıllarda iki ülke ilişkilerinin daha iyi seviyeye geleceğini düşünenlerin oranının %72,1'e yükselmesi ileriye yönelik beklenti ve iyimserliği ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

- ARKA (2014). "Armenia's Foreign Trade in 2014 Grows by One Per cent to About \$ 5.920.9 Statistics", (http://arka.am/en/news/economy/armenia_s_foreign_trade_in_2014_grows_by_one_percent_to_about_5_920_9_billion_statistics/) (E.T: 08.04.2015).
- ASBAREZ POST (2014). *Armenia Passes 2014 Budget*, (<http://asbarez.com/117358/armenia-passes-2014-budget/>) (E.T: 02.06.2015).
- CESD (2013). *Azerbaijan State Budget for 2014*, (http://cesd.az/new/wp-content/uploads/2013/11/Azerbaijan_State_Budget_CESD_View.pdf) (E.T: 15.05.2015).
- CORNELL, Svante E. (2013). *Türkiye-Ermenistan İlişkileri: Hatalı Öncelik, Hatalı Yaklaşım*, Hazar Raporu.
- ESEN, Ahmet Turan (2013). *İkinci Ermeni Açılımı* <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/ermenistan/2013/04/29/6974/ikinci-ermeni-acilimi>, 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, (E.T: 03.06.2015).
- HABER AZERBAYCAN (2015). *Azerbaycan'ın Altı Ayda Verdiği Şehit Sayısı Açıklandı*, <http://www.haberazerbaycan.com/haber/558/azerbaycanin-6-ayda-verdigi-sehit-sayisi-aciklandi.html>, (E.T: 28.07.2015).
- LAÇİNER, Sedat (2005). *Türkler ve Ermeniler*, Ankara: USAK Yayınları.
- NTV (2009). *Azerbaycan ile Bayrak Krizi Büyüyor*, <http://www.ntv.com.tr/arsiv/id/25012596/>, (E.T: 20.03.2015).
- OĞAN, Sinan (2010). *Ermenistan Anayasa Mahkemesi'nin Gerekçeli Kararı Sonrası Protokoller ve Türkiye-Ermenistan İlişkileri*, <http://www.turksam.org/tr/makale-detay/151-ermenistan-anayasa-mahkemesi-nin-C5%93gerekceli-karari-sonrasi-protokoller-ve-turkiye-ermenistan-iliskileri>, TÜRKSAM (E.T: 20.06.2015).
- ÖZBAY, Fatih (2009). *Normalleşme Sürecinde Ermenistan, Anlayış Dergisi*, Kasım 2009, <http://www.anlayis.net/makaleGoster.aspx?dergiid=78&makaleid=2353>, (E.T: 09.05.2015).
- SARGSYAN, Serzh (2008). *We are Ready to Talk to Turkey* <http://www.wsj.com/articles/SB121555668872637291>, *Wall Street Journal*, (E.T: 05.06.2015).
- TÜRKİYE CUMHURİYETİ DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI, *Türkiye-Ermenistan Siyasi İlişkileri*, (y.y.). <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ermenistan-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, (22.07.2015).
- TÜRKİYE CUMHURİYETİ DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI, (y.y.). *Ermenistan*, <http://www.mfa.gov.tr/data/DISPOLITKA/t%C3%BCrkiye-ermenistan-turkce.pdf>, (22.07.2015).